

Könyvtárak a büntetés-végrehajtási intézetekben

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 146. § (1) bekezdése e) pontja szerint a büntetés-végrehajtási intézetekben könyvtárat, a szabadidő eltöltésére, a közös foglalkozásra és a közös vallásgyakorlásra szolgáló helyiségeket kell kialakítani. A fogvatartottak részére fenntartott könyvtárak működését országos parancsnoki intézkedés is szabályozza.

A büntetés-végrehajtási intézetek könyvtárainak adatszolgáltató kedve 2003-tól ugrott meg jelentősen, míg 2001-ben egy, 2002-ben pedig négy könyvtár jelentett adatokat, addig 2003-tól 30-31 intézményből érkeztek adatok (*1. táblázat*). Az összes adatszolgáltató között csupán egyetlen olyan intézményt találunk, amely más könyvtártípusba is besorolható: a Magyar Honvédség Katonai Fogház Könyvtára – bár ez az intézmény csak némi jóindulattal tekinthető katonai létesítménynek. Megjegyzendő, hogy éppen tőlük kaptunk már 2001-től kezdődően minden évben jelentést! A könyvtárak egy része rendszeres adatközlő, míg mások meglehetősen rapszodikusán küldik a jelentéseket, tehát igazi trendeket nagyon nehéz lenne megrajzolni. Ezért a 2003 óta jelentő könyvtárak közül kiválasztottam azokat, amelyek minden évben eleget tettek kötelességüknek, és az összes könyvtár adatai mellett az így nyert – korrigált - adatokat is közzé teszem. A trendek, tendenciák elemzésekor a következőkben a *korrigált adatokra* fogok támaszkodni.

A börtönkönyvtárak sajátosságainak megfelelően néhány szempont inadekvátnak tekinthető, ezért ezeket az elemzés tárgyköréből kihagytam. Ezek a következők: nyilvános könyvtárak száma, internet-hozzáférések száma, távhasználatok száma.

A könyvtárak adatai

Az elmúlt évek során a nyitvatartási idő fokozatos növekedését figyelhetjük meg, ez a tendencia figyelemre méltó mind a teljes adatállomány, mind pedig a korrigált adatok alapján: a három utóbbi évben 25 órától 31 órára nőtt az átlagos heti nyitvatartási idő. Míg 2003-ban kilenc intézményben volt 10 óránál rövidebb heti nyitva tartás, addig 2005-ben már csak négyben. (*2. táblázat*). 2003-ban nyolc könyvtárban volt 40 órás vagy annál hosszabb a nyitva tartás, 2005-ben pedig már 13-ban.

Az éves állománygyarapodás mértéke évről évre csökken: 2003-ban könyvtáranként átlagosan majdnem 10 ezer darabról beszélhetünk, 2005-ben viszont már alig több mint 5 ezerről (*3. táblázat*). Természetesen ebből a szempontból is jelentősek az eltérések: 2003-ban két olyan könyvtárat találtunk, amelyben egyál-

talán nem vettek könyvet, 2005-ben hármat. Míg 2003-ban 17 könyvtár jutott 100-nál több dokumentumhoz – köztük a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára több mint ötezer kötethez –, addig 2005-ben 13 könyvtár mondhatta el magáról ugyanezt.

A nyilvántartott könyvek döntő többsége „ponyvaregény”, de jelentős számban megtalálhatók a szépirodalmi művek, kisebb hányadban műszaki könyvek. A külföldi állampolgárságú fogvatartottakra is gondolva az intézetek idegen nyelvű műveket, szótárakat is beszerettek. A fenti adatok az intézetek vásárlásaiból és a külső adományokból tevődnek össze. Adományok érkeznek magánszemélyektől, karitatív szervezetektől, külföldi nagykövetségektől, konzulátusoktól (elsősorban idegen nyelvű könyvek).*

Az állománygyarapításra fordítható összeg tekintetében a 2004-es év mondható szerencsésnek, hiszen a 110 ezres előző évi átlagos gyarapítási összeg 170 ezerre emelkedett, majd a következő évben szinte a korábbira, 124 ezerre csökkent (4. táblázat). 2003-ban nyolc könyvtárban egyetlen fillért sem költöttek állománygyarapításra. 2004-ben és 2005-ben hat könyvtárban tapasztaltuk ugyanezt. Lényegében nem változott azoknak a könyvtáraknak a száma sem, amelyek egy év alatt 100 ezer forintot, vagy annál nagyobb összeget költöttek vásárlásra: 2003-ban 11 könyvtárt sorolhattunk ide, 2004-ben és 2005-ben pedig egyaránt 12-t.

Az állománygyarapítás folyamatát intenzív selejtezés kísérte, hiszen annak elneve, hogy a szóban forgó könyvtárakban három év alatt összesen 22 ezer új dokumentum érkezett, a könyvtárak állománya szinte semmit nem változott (5. táblázat).

Érdekesen alakult a látogatók által használható számítógép-ellátottság: úgy tűnik, mintha bizonyos helyeken kísérleteznének ezzel a lehetőséggel, majd felhagynak vele, de az is lehet, hogy pontatlanul küldik az adatokat. Ugyanis 2003-ban 15 gépet találunk egyetlen könyvtárban (Váci Fegyház és Börtön Könyvtára), majd 2004-ben ugyancsak 15-öt, de Vácot megszünt a géphasználat, viszont belépett helyette a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára, ugyancsak 15 géppel (lehet, hogy ide vándoroltak?), majd 2005-ben mindkét helyről eltűntek, és egyedül a Balassagyarmati Fegyház és Börtön Könyvtárban bukkant fel három darab számítógép (6. táblázat).

A könyvtárosok jellemzői

A börtönkönyvtárak alkalmazottai az adott intézmény lakói közül kerülnek ki, így az iskolázottságuk, szakmai kvalitásaik nagymértékben függenek attól, hogy aktuálisan kik tartózkodnak a falak között. Ritkán van arra példa, hogy az elítéltek a szabadságvesztési idejük alatt diplomát szerezzenek, így sokkal inkább „hozott anyagból” kell gazdálkodni, bár meg kell említeni, hogy a Szegedi Fegyház és Börtönben a fogvatartottak részére felsőfokú könyvtárosi végzettséget adó képzést szerveztek. A képzés ideje három év (7–9. táblázat)

Mindentől függetlenül ingadozik az összes alkalmazott száma csakúgy, mint a könyvtáros munkakörben dolgozók száma – bár ebben az esetben nehezen értel-

* Zöllnerné László Edina: Börtönkönyvtárak. Szakdolgozat. (Eötvös József Főiskola Budapesti Konzultációs Központ, 2006.)

mezzetők ezek a kategóriák. Örvendetes tény viszont, hogy minden évben találunk a rendszerben szakképzett kollégát: 2003-ban kettőt, majd a következő két évben egyet-egyet. Azonban itt ismét dilemma előtt állunk, hiszen minden évben más-más helyszínről jelentették a felsőfokú könyvtáros jelenlétét, így nem tudhatjuk, hogy a diplomás könyvtárosok vándorolnak-e egyik intézményből a másikba, vagy a fluktuáció oka egész egyszerűen az, hogy egyes szakemberek le-töltvén a büntetésüket, szabadulnak, és a következő évben egy másik intézményben megjelenik egy újabb diplomás könyvtáros.

A könyvtárhasználatok alakulása

Úgy látszik, hogy a társadalmi változások hatása begyűrűzik a zárt intézmények falai közé is, hiszen a vizsgált három esztendőben mindhárom mutatónk romló tendenciát tükröz. Folyamatosan csökken a beiratkozott (regisztrált) olvasók száma (10. táblázat), csakúgy, mint a személyes használatok száma (11. táblázat), hasonlóképpen a kölcsönzött dokumentumok számához (12. táblázat).

A börtönben a könyvtár népszerű, hiszen az elítéltek leginkább az unalom elűzése céljából olvasnak. A legtöbben azért szeretnek könyvtárba járni, mert így kiszabadulnak a zárka falai közül, válogathatnak, nézelődhetnek, és ez már önmagában felüdülés, még akkor is, ha könyvet nem kölcsönöznek. A büntetés-végrehajtási intézetek nyilvántartásai alapján a fogvatartotti állomány 30-40 százaléka könyvtári tag, azonban a könyvtárakat látogató fogvatartottak aránya ennél jóval magasabb, eléri a 60-70 százalékot. A fegyházbüntetésüket töltő nem dolgozó elítéltek a napi, összesen egy óra séta és néhány egyéb program (például misszió) kivételével folyamatosan a zárkában tartózkodnak. Számukra tehát az olvasás lehetőségének óriási a jelentősége. Nem csoda, ha sokan a börtönben kapnak rá a könyvekre.

Azt, hogy ki olvas, természetesen az iskolai végzettség alapvetően meghatározza. Az elítéltek a kínálatból tetszés szerint választanak, de javaslat alapján is olvasnak, amit a nevelőtiszt, vagy a szociális előadó tehet nekik.

A jogállamiság szellemében az elítéltek bármit olvashatnak ami a polcon megtalálható. Olykor-olykor külön kéréseiket is megpróbálják teljesíteni a könyvigénylések tekintetében.

A fogvatartottak a büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogszabályokhoz hozzáférnek. Az említett IM rendelet világosan meghatározza, hogy milyen tárgyak lehetnek az elítélteknél: könyvek, napilapok, folyóiratok. Ez még a magánéltározás alatt is biztosítható.

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 36. § (1) bekezdés m) pontja szerint az elítélt jogosult sajtótermékek megrendelésére, a büntetés-végrehajtási intézet művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére.

A Szegedi Fegyház és Börtönben 2005-ben megvizsgálták, hogy melyek a legkeresettebb könyvek: Mario Puzo *A Keresztapa* című műve, Ajtmatov *Vesztőtőhely* című regénye, valamint John Flowes-tól a *Lepkegyűjtő*. Mindez nyilván a bűnmítosz iránti érdeklődésre utal. Népszerű még a cigány nyelvkönyv, amit a nem roma származásúak is előszeretettel forgatnak, hogy jobban el tudjanak iga-

zodni a börtönvilágban. A fogvatartottak által kedveltek még a kalandregények, mint a *Piszkos Fred, a kapitány*, vagy a *Fegyverek szava*, Eric Mick Natansontól a *Piszkos tizenkettő*, vagy Jules Verne művei. A misztikus, rejtelmes történetek mint a Harry Potter-könyvek is népszerűek, de feltétlenül meg kell említeni a meséket és a versesköteteket is.

A könyvtárfejlesztés érdekében a Fogvatartási Ügyek Főosztálya még 2004. évben telefonon felvette a kapcsolatot a Könyvtári Intézettel, megvizsgálva annak lehetőségét, hogy a közkönyvtárakhoz hasonlóan a büntetés-végrehajtási könyvtárak fejlesztése is biztosítható-e könyvtárfejlesztési pályázat segítségével. Erre nem találtak lehetőséget, mert a közkönyvtári működés ellenére a büntetés-végrehajtási intézet jellegeből adódik, hogy a lakosság nem tud kölcsönözni a könyvtárból.**

TÁBLÁZATOK

1. táblázat

Adatszolgáltató könyvtárak száma

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25

2. táblázat

Heti nyitvatartási órák száma

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Összes nyitva tartás	5	63	834	766	911	630	673	785
Átlag	5,0	15,8	26,9	25,5	29,4	25,2	26,9	31,4

3. táblázat

Gyarapodás (db)

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Összes gyarapodás	0	428	12 137	10 322	11 517	9673	6737	5630
Átlag	0,0	107,0	391,5	344,1	371,5	386,9	269,5	225,2

** Zöllnerné László Edina, i. m.

Állománygyarapítás összege

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Összes gyarapítás (eFt)	0	87	5118	4775	4174	2800	4299	3108
Átlag	0,0	21,8	165,1	159,2	134,6	112,0	172,0	124,3

Helyben lévő állomány

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Összes állomány	8600	42 193	322 007	285 493	309 733	271 023	235 102	264 390
Átlag	8600	10 548	10 387	9 516	9 991	10 841	9 404	10 576

Számítógépek száma

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Összes számítógép	0	0	15	18	23	15	15	3
Átlag	0,0	0,0	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6	0,1

Összes alkalmazott

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Alkalmazottak száma (fő)	0	6	50	36	59	42	31	48
Átlag	0,0	1,5	1,6	1,2	1,9	1,7	1,2	1,9

Könyvtáros munkakörben dolgozók

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Dolgozók	0,0	4,0	35,0	21,8	33,9	29,7	18,5	27,0
Átlag	0,0	1,0	1,1	0,7	1,1	1,2	0,7	1,1

Felsőfokú könyvtáros végzettségűek

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Könyvtárosok száma	0	0	4	1	1	2	1	1
Átlag	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0

Beíratkozott olvasók száma

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Olvasók száma	140	1077	12 110	10 567	10 111	10 675	8875	8525
Átlag	140,0	269,3	390,6	352,2	326,2	427,0	355,0	341,0

Személyes használatok száma

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Használatok száma	300	18 492	75 249	56 680	65 143	67 129	53 677	55 247
Átlag	300,0	4 623,0	2 427,4	1 889,3	2 101,4	2 685,2	2 147,1	2 209,9

Kölcsönzött dokumentumok száma

	Összes					2003–2005: adat végig		
	2001	2002	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Könyvtárak száma	1	4	31	30	31	25	25	25
Dokumentumok száma	0	24 498	156 416	102 270	117 203	142 091	90 292	96 946
Átlag	0,0	6 124,5	5 045,7	3 409,0	3 780,7	5 683,6	3 611,7	3 877,8

Vidra Szabó Ferenc